

УДК 343.985

Л. С. Купріянова, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент,

В. О. Гусєва, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,

Т. І. Савчук, старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТРУПА, ЩО ВИСІТЬ У ПЕТЛІ

Розглянуто особливості взаємодії слідчого із судово-медичним експертом і експертом-криміналістом під час огляду місця події при виявленні трупа, що висить у петлі. Наведено основні дані, які повинні бути зафіксовані в протоколі огляду місця події і враховуватимуться в подальшому слідчому для встановлення обставин злочину.

Ключові слова: огляд місця події, труп, що висить у петлі, взаємодія слідчого з судово-медичним експертом і експертом-криміналістом.

У час радикальних суспільно-політичних змін загострюються питання щодо протидії злочинам проти життя та здоров'я людини, особливо в тому випадку, коли вони ускладнені інсценуванням. Важливим засобом виявлення ознак інсценування є кваліфікований огляд місця події, який дає змогу виявити низку негативних обставин, що можуть допомогти у висуненні та перевірці версій стосовно вбивства. Одним із розповсюджених способів приховання вбивства є інсценування самогубства шляхом самоповішання. Тому під час огляду місця події у разі виявлення трупа в петлі необхідно звернути увагу на наявність на місці події та об'єктах, виявлених на ньому, ознак, що можуть указувати на вбивство. Слід зазначити, що вирішення цього завдання неможливе без використання спеціальних знань, і особливо в галузі судової медицини.

Деякі особливості огляду місця події при виявленні трупа, що висить у петлі, досліджено такими вченими як Г. Б. Дерягин, Ю. А. Молін, М. М. Тагаєв, З. І. Тараскіна та іншими під час проведення наукових пошуків щодо розв'язання загальних проблем огляду місця події. Незважаючи на ряд положень, сформульованих цими вченими, потребують додаткового розгляду окремі питання щодо особливостей взаємодії учасників огляду місця події,

а також огляду об'єктів, виявлених на місці події. Особлива актуальність зазначеного питання виявляється в реаліях реформування кримінального процесуального законодавства.

Загально відомо, що при надходженні заяви чи повідомлення про злочин, на місце події направляється чергова слідчо-оперативна група. Комплектування слідчо-оперативної групи залежить у першу чергу від виду злочину. При виявленні трупа до її складу має входити судово-медичний експерт або лікар. Навіть у разі надходження повідомлень про факт смерті людини за місцем її проживання без ознак насильницької смерті або підозри на таку працівники органів внутрішніх справ негайно виїжджають на місце події разом з лікарем або фельдшером, а за необхідності – з іншими спеціалістами. Ця вимога передбачена як нормами Кримінального процесуального кодексу України, так і відомчими нормативно-правовими актами.

Так, у ч. 1 ст. 238 КПК установлено, що під час огляду місця події за наявності трупа участь судово-медичного експерта або лікаря є обов'язковою. Отже, закон вимагає залучення судово-медичного експерта до огляду трупа, проте при неможливості його залучення запрошується лікар будь-якої спеціальності. І доцільніше за все було б залучати патологоанатома або хірурга¹. У цьому разі зазначені особи залучаються як спеціалісти і їх процесуальне становище визначається статтями 71 та 72 КПК.

Порядок дій відрізняється залежно від причини смерті. Так, у судовій медицині всі смерті поділяються на ненасильницьку та насильницьку. До ненасильницької смерті належать фізіологічна, тобто природна, і патологічна, тобто викликана якимись захворюваннями. Насильницька смерть розглядається з медичної та юридичної точок зору. Так, з медичної точки зору насильницька смерть – це передчасна смерть від впливу різних факторів зовнішнього середовища (фізичних, механічних, термічних, електричних, хімічних, бактеріологічних). З юридичного погляду насильницька смерть – це смерть, викликана нанесенням ушкоджень будь-ким із метою спричинення шкоди чийомусь здоров'ю, собі або внаслідок збігу обставин (убивство, самогубство, нещасний випадок)².

Алгоритм дій при виявленні трупа передбачено Порядком взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини³. Цей нормативний документ визначає порядок дій працівників закладів охорони здоров'я, бюро судово-медичної експертизи, органів внутрішніх справ і прокуратури.

¹ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України. Наук.-практ. коментар : у 2 т. / [Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошев, Ю. М. Дьомін та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х. : Право, 2012. — Т. 1. — 768 с.

² Див.: Тагаєв Н. Н. Судебная медицина : учебник / Н. Н. Тагаєв ; под общ. ред. А. М. Бандурки. — Х. : Факт, 2003. — С. 1006–1007.

³ Див.: Про затвердження Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини : наказ МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України від 28.11.2012 № 1095/955/119 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z2106-12>.

У разі з'ясування відсутності ознак насильницької смерті чи підозри на таку працівником органу внутрішніх справ за результатами зовнішнього огляду трупа складається висновок щодо ненасильницької смерті людини за місцем проживання, до якого додаються фотознімки трупа та місця його виявлення.

При надходженні повідомлень про факт насильницької смерті людини чи підозри на таку або встановлення подібних фактів під час попереднього огляду трупа людини за місцем її проживання на місце події негайно виїжджає слідчо-оперативна група за участю судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта, а також інших необхідних спеціалістів. Крім того, про факт смерті людини негайно повідомляється прокурор. Слідчий і прокурор проводять огляд місця події та трупа в порядку, передбаченому статтями 237 і 238 КПК. Відомості, які містяться в повідомленнях про факти насильницької смерті, підлягають унесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Особливого значення набуває взаємодія слідчого, прокурора із судово-медичним експертом чи лікарем під час огляду трупів, виявлених у петлі, оскільки встановлення факту самоповішання чи інсценування самогубства на стадії огляду місця події є достатньо складним. Остаточна причина смерті може бути підтверджена лише судово-медичною експертизою. Але для ймовірного встановлення причин смерті людини, виявленої в петлі, неабияке значення має якісно проведений огляд місця події.

Першочерговим завданням слідчого під час огляду місця події є інструктаж усіх учасників огляду та правильний розподіл обов'язків між ними.

Треба зауважити, що кількість осіб, які працюють на місці події, слід звести до їх дійсної необхідності. Необгрунтоване збільшення їх кількості є організаційною помилкою, головна небезпека якої полягає, насамперед, у знищенні слідів злочину й порушенні принципу єдиноначальності в ході огляду. Для того щоб учасники огляду місця події не заважали один одному, а спільно доповнювали індивідуальні можливості кожного, необхідним є розподіл праці, при якому кожен із членів слідчо-оперативної групи виконував би постійну, основну та звичну для нього функцію, що вимагає особливих навичок у конкретній галузі.

Тому під час огляду місця події за наявності трупа в петлі обов'язки доцільно розподілити таким чином:

- приміщення, обстановку на місці події, сліди повинен оглядати слідчий;
- огляд трупа та петлі входить до завдань судово-медичного експерта;
- огляд слідів, які потребують використання спеціальних криміналістичних засобів, має проводити експерт-криміналіст;
- свідки-очевидці опитуються оперативним працівником.

Так, після прибуття на місце події слідчий повинен у першу чергу, шляхом попереднього опитування осіб, які викликали міліцію, з'ясувати обставини події, можливість внесення змін в обстановку та розпочати безпосередній огляд.

Огляд трупа починається із фіксації часу початку огляду, температури навколишнього середовища і тіла трупа із указівкою тієї частини тіла, у якій здійснювалися вимірювання. Після цього має бути зафіксоване місцезнаходження й поза трупа. З цією метою необхідно сфотографувати місце події та труп. Під час огляду місця події при підвищенні необхідно звернути особливу увагу на положення тіла, позу трупа, взаєморозташування частин тіла й навколишніх предметів, наявність і розташування предметів і виступів, що могли бути використані як опора, підставка для ніг, їх висоту, сліди на них.

Обов'язковим є вимірювання відстаней: від місця прикріплення петлі до опори, від підшов ніг до підлоги (грунту), від місця кріплення петлі на опорі до вузла на шії, при повному висінні – від підшовної поверхні взуття або стоп до підлоги, від місця кріплення петлі до поверхні підлоги (землі); від підшов ніг до поверхні підставки (пень, стілець тощо); висоти підставки від поверхні підлоги (землі).

Особливе значення має бути надано вивченню оточуючих предметів і місця фіксації петлі. Описуючи підставку, вимірюють її висоту, звертаючи увагу на наявність або відсутність на ній якихось нашарувань і слідів підшов взуття. Їх наявність свідчить про те, що нею міг скористатися постраждалий для накладення петлі. Такі сліди фотографуються з метою подальшої ідентифікації. Відзначаються сліди, залишені підставкою на ґрунті. Перелічуються предмети, які оточують труп, і вимірюється їх відстань до трупа.

При підозрі на інсценування самоповішання відмічають розстановку меблів, сліди можливого безладу в оточуючих предметах, перебування іншої особи тощо. Обов'язковим є зняття на липку стрічку волокон з шії та пальців рук трупа.

Огляд і описування петлі та странгуляційної борозни проводять після зняття трупа шляхом перерізання кінця петлі вище вузла або іншого з'єднання, утримуючи труп таким чином, щоб уникнути його падіння.

На місці події не слід поспішати знімати з шії добре зафіксовану петлю, оскільки це може ускладнити подальше дослідження трупа в морзі. До того ж трапляються випадки втрат знятих петель, і при підозрі на кримінальний вплив у таких випадках не виявляється можливим вирішити низку питань щодо встановлення категорії смерті. Зняти петлю з шії трупа для уникнення її втрати можна лише при її слабкій фіксації. У такому разі необхідно все ж таки зберегти вузол, а саму петлю помістити в чистий паперовий пакет і потім передати її судово-медичному експерту¹. Якщо необхідно зняти петлю, її знімають, розрізавши в місці, протилежному вузлу, а потім розрізані кінці скріплюють нитками. Петля має бути опечатана й надана судово-медичному експерту для порівняння її структури зі структурою странгуляційної борозни на тілі трупа.

Якщо петлю виявлено окремо від трупа і є підозра на удавлення петлею, доцільно буде провести судово-цитологічне дослідження з метою виявлення на петлі епідермісу та крові покійного, а можливо й епідермісу сторон-

¹ Див.: Дерягин Г. Б. Осмотр трупа на месте его обнаружения : практ. пособие / Г. Б. Дерягин, З. И. Тараскина. — Архангельск, 1996. — С. 168.

ньої особи на вільних кінцях петлі. У будь-яких сумнівних випадках доцільно вилучити на прозору липку стрічку мікрочастинки зі шкіри шії трупа по ходу странгуляційної борозни та з долонь трупа. Особливо уважними треба бути при можливому розриві петлі через її недостатню міцність при виявленні трупа, що лежить або сидить на якій-небудь поверхні з петлею на шії, але ні до чого не закріпленою. У таких випадках необхідно вивчити вільний кінець петлі, чи має він витончення, кошлатість ниток, що знаходяться на різних рівнях, тощо, залежно від матеріалу петлі, або ж кінець має ознаки рівного перерізування його гострим предметом. Необхідно знайти другу частину вільного кінця петлі та де вона могла бути закріплена¹.

З боку судово-медичного експерта слідчому під час огляду місця події з трупом, що висить в петлі, надаються такі дані, які в подальшому можуть бути використані для встановлення категорії смерті². По-перше, під час огляду особливої увагу приділяють таким обставинам, як: 1) характер висіння тіла (повне, неповне з торканням підлоги або землі ногами); 2) наявність трупних плям на кистях, ногах, передпліччях; 3) наявність самовільних виділень (сечі, калу, сперми); 4) стан рук і підшов трупа (чисті, забруднені, характер забруднення); 5) наявність пошкоджень на одязі; 6) присутність слідів боротьби та самооборони³.

Після того як петлю сфотографовано, за допомогою судово-медичного експерта встановлюються й фіксуються в протоколі огляду місця події такі дані: 1) місце кріплення петлі; 2) матеріал петлі; 3) наявність і товщина вузлів, їх особливості; 4) довжина кола петлі; 5) тип петлі (змінна, нерухома); 6) характер і особливості решток петлі; 7) характер і особливості вузла, його місцерозташування стосовно шії потерпілого; 8) особливості кріплення петлі на опорі; 9) характер і розташування ворсинок на матеріалі петлі й опорі, до якої вона прив'язана; 10) особливості опори, до якої прив'язана петля (забрудненість, наявність удавлень від підтягування трупа, сторонніх речовин тощо)⁴.

Якщо петлю знято з шії на місці події, судово-медичний експерт докладно описує й фотографує странгуляційну борозну. При цьому в протоколі зазначаються такі дані: зовнішній вигляд (одиначна чи подвійна, замкнута або переривчаста); наявність відгалуження, слідів від вузла, відоб-

¹ Див.: Дерягин Г. Б. Указ. праця. — С. 169.

² Див.: Богомолов Д. В. Особенности танатогенеза при obturatorной асфиксии / Д. В. Богомолов, М. Я. Баранова, Г. Р. Семенов // Суд.-мед. экспертиза. — 2006. — № 3. — С. 30–31; Ботезату Г. А. Асфиксия / Г. А. Ботезату, Г. Л. Мутый. — Кишинев : Штиинца, 1983. — 96 с.

³ Див.: Хохлов В. В. Судебная медицина : руководство / В. В. Хохлов. — [Изд. 2-е, перераб. и доп.]. — Смоленск : СГМА, 2003. — 699 с.

⁴ Див.: Определение механизма наступления смерти при странгуляционной механической асфиксии морфологическими методами / [А. В. Лузин, Д. В. Богомолов, И. Н. Богомолова и др.] // Суд.-мед. экспертиза. — 2005. — № 1. — С. 3–7; Молин Ю. А. Судебно-медицинская экспертиза повешения / Ю. А. Молин. — СПб. : НПО «Мир и семья», 1996. — 336 с.

раження матеріалів петлі; колір і щільність борозни; напрям борозни – висхідна або горизонтальна; наявність на странгуляційній борозні сторонніх речовин (наприклад, крові, ворсинок тощо)¹. Необхідно врахувати й те, що до моменту проведення судово-медичної експертизи трупа странгуляційна борозна в деяких випадках може зникнути. Тому її відображення в протоколі огляду й додатках має бути здійснене обов'язково з вичерпною повнотою².

Як уже зазначалося, за допомогою судово-медичного експерта під час огляду місця події слідчий може встановити категорію смерті. При цьому враховуватимуться ознаки, які характерні для удавлення петлею, кінцівками людини або удушення шляхом закриття дихальних шляхів сторонніми предметами.

Так, ознаками удавлення петлею при вбивстві є такі: странгуляційна борозна має горизонтальний напрям, вона безперервна, має однаковий ступінь виразності на всій протяжності; розташовується, як правило, нижче щитоподібного хряща. При самогубстві – странгуляційна борозна має косо-висхідний напрям, різний ступінь виразності, розташована вище щитоподібного хряща.

При удавленні руками на шиї можуть бути садна у вигляді півмісяця (сліди нігтів) і синці від тиску пальцями, ушкодження під'язикової кістки та щитоподібного хряща.

При задушенні шляхом закриття отворів носа, рота й дихальних шляхів різними предметами спостерігаються: синці й садна на слизовій оболонці губ і ясен; приплюсненість носа, зміна форми губ; наявність предмета, уведеного в рот або дихальні шляхи (кляп).

З огляду на викладене, можна зробити такі висновки. Для повного та об'єктивного огляду місця події при виявленні трупа, що висить у петлі, неабияке значення має чіткий розподіл обов'язків і, водночас, тісна взаємодія слідчого з судово-медичним експертом або лікарем, а також із експертом-криміналістом. Для кваліфікованого складання протоколу огляду місця події й фіксації в ньому тих чи інших особливостей об'єктів, які підлягають огляду, слідчий повинен повною мірою використовувати спеціальні знання зазначених осіб, тобто залучати спеціалістів у певній галузі. Це дасть змогу виявити всі сліди, які вказують на наявність ознак убивства чи іншого злочину, а також негативні обставини, котрі можуть свідчити про спробу інсценування (особливо важливо при виявленні трупа, що висить у петлі). Тим самим, зробити правильні висновки та спрямувати розслідування у вірному напрямку.

¹ Див.: Судебно-медицинская экспертиза механической асфиксии : руководство / под ред. А. А. Матышева и В. И. Витера. — Л. : Медицина, 1993. — 219 с.

² Див.: Томилин В. В. Медико-криминалистическая идентификация. Настольная книга судебно-медицинского эксперта / В. В. Томилин. — М. : Норма-Инфра, 2000. — 472 с.; Хохлов В. В. Указ. праця.

ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ ВЫЯВЛЕНИИ ТРУПА, ВИСЯЩЕГО В ПЕТЛЕ

Куприянова Л. С., Гусева В. А., Савчук Т. И.

Рассмотрены особенности взаимодействия следователя с судебно-медицинским экспертом и экспертом-криминалистом во время осмотра места происшествия при выявлении трупа, висящего в петле. Приведены основные данные, которые должны быть зафиксированы в протоколе осмотра места происшествия и будут учтены в дальнейшем следователем для установления обстоятельств преступления.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, труп, висящий в петле, взаимодействие следователя с судебно-медицинским экспертом и экспертом-криминалистом.

PECULIARITIES OF EXAMINING THE ACCIDENT SCENE WHEN THERE WAS FOUND A CORPSE HANGING IN THE NOOSE

Kupriianova L. S., Husieva V. O., Savchuk T. I.

The investigation of felonies against the life and health of a person cannot be conducted without the use of special knowledge in the area of forensic medicine. That is why the interaction of investigation officers with medical expert institutions is of great importance. This aspect acquires special importance when there was a corpse discovered and the fact of death was established. In order to ensure a complete and objective examination the of accident scene when there was found a corpse hanging in the noose it is very important to have a clear distribution of duties along with the close interaction of the investigator with the forensic medical expert and doctor, as well as with the criminalist expert. In order to competently draw up a protocol of the accident scene examination and record various peculiarities of items to be examined the investigator has to make the fullest use of the knowledge these persons have using his own legal knowledge, so that while still examining the accident scene he would get the correct understanding of the case and take the right course in the investigation.

Keywords: accident scene examination, a corpse hanging in the noose, interactions of the investigator with the forensic medical expert and criminalist expert.